

МІСТИЧНЕ ВЧЕННЯ ЙОГАННА ТАУЛЕРА І ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

Розглядаються основні ідеї містичного вчення Й. Таулера, які розвинуті у творах Г. Сквороди. Наголошено їхня подібність у пошуку шляху духовного вдосконалення людини.

Ключові слова: Таулер, Скворода, містика, духовне вдосконалення.

Рассмотрены основные идеи мистического учения Й. Таулера, развитые в сочинениях Г. Сквороды. Выделено совпадение их поисков пути духовного совершенствования человека.

Ключевые слова: Таулер, Скворода, мистика, духовное совершенствование.

Basic ideas of mystical doctrine of Johann Tauler, developed in Skovoroda's works were considered. Coincidence of their searches of way to spiritual human perfection is allocated.

Key words: Tauler, Skovoroda, mystic, spiritual perfection.

Про спорідненість вчення Г. Сквороди з німецькою містикою наголошував Д. Чижевський [4; 5]. З моменту появи його праць минуло багато часу, з'явилися нові можливості ознайомлення зі вченням представників німецької містики не лише XVII ст., а саме Якоба Беме як найближчого попередника Г. Сквороди, а й XII – XIII ст. (Майстера Екгарта, Йогана Таулера, Генріха Зойзе (Сузо) та ін.). Нині, коли відчувається пошук зацікавленість до містичних вчень, видається актуальним висвітлення морально-етичних аспектів їх вчення, особливо антропософських акцентів, що могли опосередковано вплинути на формування філософських поглядів Г. Сквороди.

Опрацьована у творах і проповідях М. Екгарта фундаментальна раціоналізована система містичної метафізики, що виразила універсальну онтологію через живий досвід богоодкровення і споглядання Бога в собі, доповнена суб'єктивним звертанням до індивідуалістичних пошуків шляхів до Бога, що мають характер особистого свідчення безпосередньої зустрічі з живим Богом у вченні Г. Зойзе. Між об'єктивними уявленнями М. Екгарта і суто суб'єктивними поглядами Г. Зойзе міститься практична теософія Й. Таулера.

Біографія Й. Таулера, його спосіб життя цілком відповідають характерові його вчення, що особливо споріднює його з українським філософом Г. Сквородою. Життя цього містика спрямоване на осягнення Бога, сконцентроване на внутрішніх глибинах душі через відмову від зовнішніх благ. Щира натхненність містика, гранична скромність у побуті зумовили відмову Й. Таулера від влади, слави, титулів, почестей задля служіння Богові.

Син багатого купця вже у 15-річному віці вступає до Страсбурзького домініканського монастиря, згодом навчається у Кельні, де обирає духовним наставником М. Екгарта. Відмовляється від батьківської спадщини, від звання магістра у Парижі, повертається у рідний Страсбург і до кінця життя проповідує парафіянам досвід богоодкровення та підносить їм світло живого релігійного почуття. Спілкується з вірними виключно німецькою (їхньою рідною) мовою; простими, зрозумілими широкому неосвіченому загалу словами й доступними засобами пастор Й. Таулер доносить до них глибину богоявлених істин, подає практичні рекомендації правильного шляху до богоодкровенного єднання. Як відомо, Г. Скворода також ішов подібним шляхом.

Збережені членами містично-релігійного братства "Діти Божі" тексти проповідей Й. Таулера засвідчують, що свої переконання і знання він почерпнув із творів Дионісія Ареопагіта, вчення якого було джерелом всієї християнської містики, а також із творів неоплатоніків Прокла й Порфирія, текстів Святого Письма. "Засадовою для релігійно-філософських уявлень Й. Таулера є універсальна онтологія божества та боготворимого світу Майстера Екгарта. Метафізично подана Майстером Екгартом діалектика іманентного та

трансцендентного у Й. Таулера знаходить вираження в екзистенційній діалектиці божественного та людського", - вважає Юлія Шабанова [6, с.31].

Наголошуючи на антропософському аспекті "таємної глибини" в людині, Й. Таулер приходиться до цього поняття через онтологічне тлумачення сутності Бога, яка у його проповідях втілена в образі "безодні", що асоціюється з вертикальним виміром. У М. Екгарта превалює горизонтальний вимір таємничої сутності – "пустеля". Г. Скворода близький до Й. Таулера у розумінні невичерпності ірраціонального образу безодні, яка асоціюється з невичерпністю таємниці Бога і людини як сотвореної на його образ і подобу істоти.

Й. Таулер у цьому контексті наголошує, що Бог є ніщо, ніщо в тому сенсі, що ми не в стані досвідно назвати, осягнути чи сприйняти Його, поки не набудемо тієї "злиденності духу", яка суттєва для споглядання. Цілком у річищі "Ареопагітиків" він стверджує, що ми швидше можемо знати, чим Бог не є, ніж те, чим Він є; тому наше знання про Бога визначається вищим щодо тварного відношенням, а не подібністю до нього. Отже, поки розум людини не позбудеться повністю всіх чуттєвих і розсудкових образів, то він не може споглядати Бога, бо Бог таким чином непізнаваний. Лише через злиденність духа розум може ввійти у стан достатньої пасивності й сприйнятливості, стан, який дозволяє йому переживати глибоко внутрішнє поєднання з Богом.

У людині Таулер розрізняє три рівні – чуттєвий, раціональний і вищий (*gemüt*). Про цей останній він навчає, що це вище і глибше, ніж сили чи здатності душі, які в ній вкорінені. Він сотворений, та йому властива вроджена й постійна спрямованість на Бога. Завдяки умертвінню плоті й самозреченню, людина підіймається над умоосязністю ідей і образів настільки, що їй відкривається вхід у *grund* душі. Тут необхідне і зречення нижчих пристрастей, досягне посиленням аскетизмом, і відмова від власної волі через повне підкорення себе волі Бога. Неможливо знайти назву для *grund* душі, як неможливо дати ім'я Богові, проте *grund*, або центр душі, відрізняється від її здатностей, хоча й надає їм діяльну силу: "Душа твоя в єдину мить опромінюється божественним світлом так, що глибина спалахує і здається тобі, що ти сам гориш і запалюєш усіх людей.

Відбувається це в потаємній глибині душі просвітленої людини; це пронизує внутрішню людину й проникає у зовнішню так, що вся людина стає настільки зайнята й прояснена, оновлена й миротворча, що все, чинене людиною після, є вже справа Божа"[3, с. 43].

Gemüt – вищий рівень людини, володіє більшою силою, ніж здатності душі, і може постійно перебувати в діяльному стані, навіть коли замовкають інтелект і воля. *Grund* душі – це сфера містичного досвіду, і оскільки ні для розуму, ні для волі *grund* недосяжний, то споглядальний досвід виявляється недоступним для природних здатностей душі [2, с.198]. Слід зауважити, і на це звертали увагу дослідники проповідей, що іноді Таулер вживає *gemüt* як синонім *grund*. Проте, ці поняття, хоча тісно пов'язані, все ж мають відмінності. Основа душі (*grund*) у Таулера є місцем вічного перебування Бога, а *gemüt* – це певна діяльна сила, яка впливає з основи, вона проймає розум і волю й повертає сили душі в себе, тобто в основу, або місцеперебування Бога [1, с.343].

Передумовою або основою поєднання людини з Богом є подібність душі до Нього, притаманність їй Його образу. Оскільки Таулер наполягає на підпорядкуванні сил душі Богові, і на покірності Божій волі у волінні й дії, то, на його думку, актуалізація богоподібності душі полягає швидше в підпорядкуванні Богові волі й поведінки, ніж у містичному зреченні, що веде до поглинання божественною сутністю. Тут, розуміємо, що Таулер має на увазі таке поєднання людського духа з божественним, в якому людина втрачає усвідомлення своєї власної відокремленості [6, с.34-35].

Й. Таулер переконаний, що, як ідеал для божественного розуму ми існуємо в Бозі одвіку, що тотожне божественному буттю. Отже, споконвіку ми пов'язані з Богом, і місія, котру повинні здійснити на землі, – це повернення до єдності з Божественним, що досягне тоді, коли людина повернеться в *grund*, або до центра душі, де живе Трійця. Та оскільки розум і воля не можуть проникнути в *grund* душі й увійти в спілкування з Трійцею, то двома

дарами Святого Духа – розумінням і премудрістю – душа спрямовується у свій центр, який перебуває поза межами людського життя й знання, у ті глибини, де Бог постає Собою, тобто таким, яким він є, і пізнається таким, яким Він є за Своєю суттю. У цьому полягає містичне поєднання й споглядання, і тут між Богом і душею не проникає жодне створіння. Божественна сутність безпосередньо поєднується з душею в її центрі: "Щоб Бог діяв у нас, ми повинні надати Йому місце, доручаючи себе Йому" [7, с.224].

Щодо визначення, яким чином відбувається таке поєднання - чи це просто психологічний стан людини, де призупиняється відчуття власної окремішності, чи мова йде про онтологічне поглинання, то більшість дослідників сходяться на припущенні, що Й. Таулер вважає благодать необхідною для наближення до Бога, і що в містичному досвіді Бог підкоряє людську волю власній волі, неначе пронизуючи людську душу, але онтологічного ототожнення кінцевого з безкінечним при цьому не відбувається [1, с.344]. Філософ стверджує, що "Він [Бог. – Т. Г.] увиходить в нас, а ми зникаємо у Ньому" [7, с.242].

Згідно з "Ареопагітиками" Й.Таулер трактує Бога як "бездонне Ніщо", "надсуцну сутність", яка не піддається понятійному, образному вираженню, бо він є "безіменне Божество", що відображає "глибину Небуття"[7, с.256]. Відмова від раціонально-дискретного обмеження ірраціональної суті понадсутнісної безодні як першопричини світу засвідчує апофатичний метод доведення буття Бога. Позбавлення від чуттєвих образів і логічних понять відкриває можливість "споглядання" Бога в душі людини. Звідси основна ідея практичної теософії Й.Таулера - "царство Боже всередині нас", засобом виявлення якого є внутрішня людина.

Подібно до М.Екгарта, Й.Таулер поділяє доктрину Святого Письма про зовнішню й внутрішню людину. Зовнішня людина - це "тварний світ" з матеріально-егоїстичними інтересами, котра усю свою духовну енергію витрачає на досягнення хибних цілей, вирішення дріб'язкових проблем і завдань. Ніби наш сучасник, Й.Таулер помічає, що у матеріальному світі зовнішньої людини "немає кінця гонитві та марноті", людській жадобі та егоїзму. Оманлива видимість діяльності, вдавана важливість кон'юнктурних прагнень і вирішуваних завдань - це тягар, який і є "зовнішньою людиною", долею якої є страждання й тління[7, с.221]. Подальші його слова про нікчемність зовнішньої людини згодом читаємо у Г.Сковороди, а Й.Таулер розмірковує так: "Подивися навколо, здригнешся, як же завзято людина шукає в усьому, і в інших людях теж, тільки своє, у думках, словах і справах завжди - тільки своє, чи то насолоду або користь, честь або заслугу - завжди тільки для себе, для свого Я" [7, с.226]. Відмовитися від земних турбот, хоча вони є лише тягарем, дають лише тимчасову уявну насолоду й щастя, людина не в змозі, - помічає мислитель.

Егоцентрична, тварна й плотська зовнішня людина, на думку Й.Таулера, кардинально відрізняється від людини внутрішньої, яка є духовною, поєднана з Божественною першосутністю. Якщо у вченні М.Екгарта зовнішня й внутрішня людина взаємопов'язані, то Й. Таулер їх досить різко протиставляє, що значно загострює матеріально-духовну опозицію, відкидаючи будь-які зв'язки чи компроміси. Поєднання внутрішньої та зовнішньої людини, на думку проповідника, може наступити внаслідок формування зовнішнього життя за внутрішніми законами духу, через знаходження Бога в душі. У численних проповідях Й.Таулер дає конкретні поради й рекомендації для досягнення цієї мети. Зовнішня людина повинна діяти "за вказівками внутрішньої, а не за бажаннями та пристрастями свого Я" [7, с.245].

Протистояння людського (зовнішньої людини) та божественного (людини внутрішньої) в окремому індивіді знімається надраціональними поняттями абсолютного й бездонного Ніщо божества - надсутнісним Не-буттям. Найглибша безодня, таємна глибина душі, "глибина в собі" перебуває по той бік зовнішнього Я, це поняття (глибина – Т. Г.) змістовно близьке "іскрі" душі у вченні М.Екгарта. За своєю природою ця глибина божественна, вона протистоїть людському єству, бо згідно благодаті "має все те, що є Бог у своїй глибині згідно своєї природи"[7, с.145]. Така потаємна глибина душі означає божественну сутність людини: "Насамперед уклав Він у нас як печатку споріднення з Ним шляхетну божественну іскру і

найпотаємнішу глибину нашої душі, яка заповітніше нам і набагато ближче, ніж ми самі собі, але все ж таки далеку й незнайому нам, тобто нашій самоті" [7, с.169]. Звідси істинне буття людини - це постійна спрямованість на досягнення єдності з божеством. Проповіді Й. Таулера – справжні практичні рекомендації про те, як у повсякденному житті досягти цього єднання.

Таке поєднання не може бути досягнуте ні через чисто зовнішню, показну релігійність, ні через бездумну зовнішню молитву чи позірну святість, безплідні зовнішні вправи в духовності. Зовнішні акти спрямовані до мирської форми людського ества, бо вони позбавлені духовного долання егоїзму, хоча й прикриті релігійністю, тому не ведуть до глибинної таїни Божественного буття. Такі прояви несумісні зі щирим духовним внутрішнім християнством, що є істинним життям божественної душі людини. Зазвичай в усі часи - як Й.Таулера, так і згодом в добу Г.Сковороди, часто люди вдавалися до підміни дійсної релігійності її зовнішніми формами. Цікаво, що такий феномен Й.Таулер помічав і серед ченців: "Якщо ти втікаєш від світу лише ззовні, навіть зачинаючись у монастир або в самоту, однак Архелай ще тут і продовжує керувати: мирське повстає в тобі, і перебороти його можна, тільки зіткнувшись зі ще більшим жаром усередині й віддавши себе вищій допомозі" [7, с.156].

Зовнішні дотримання посту, молитви, культові ритуали аж ніяк не зіставні зі змістом релігійності як акту входження душі в містичне занурення, у стан єднання з Божественним, злиття з ним. Молитва, - навчає Й.Таулер, - це не "ворушіння губами" або повторення завченого тексту, а це прагнення "вдержати в думках Бога й бути повсякчас упевненим у Його постійній присутності" [7, с.285]. Справжньою релігійністю мислитель вважає спосіб життя, коли людина постійно звіряє свої вчинки "з внутрішнім глибинним відчуттям Божественного детермінізму та духовної пріоритетності", бо усе "зовнішнє повинно слугувати внутрішньому". Про таку спрямованість його вчення свідчать і назви проповідей: "Про внутрішню молитву", "Про дію Божу в нас", "Про духовне вкушання Бога", "Шлях до внутрішнього" та ін. Основна тема їх - пошук підходів до виразу єдиної своєї суті, джерел трансцендентного духовного ества Божественної природи. Основним мислитель вважає самозречення, позбавлення егоцентричної свідомості, подолання перешкод зовнішнього світу на шляху до внутрішнього ества.

Вагомими перешкодами на шляху людини до духовної сутності Божественної природи є, на думку Й. Таулера, такі: а/ надмірна прихильність людини до зовнішнього світу; б/ видимість компромісу між матеріальним і духовним, що веде до позірної релігійності та спотворення поняття духовності; в/ зарозумілість у духовній діяльності, насолода інтелектуальним знанням, що є егоцентризмом; і г/ хибне розуміння глибинної суті відчуження як "сліпої бездіяльності", коли потрібна лише повна відмова від "Я" . "Бажаючи почути й зрозуміти внутрішнє слово, - навчає філософ, - слід перебувати в тиші, помовчати й прислухатися. Щоб Бог промовляв у нас, речі навколо нас повинні мовчати. Щоб Бог діяв у нас, ми повинні надати Йому місце, доручаючи себе Йому" [7, с.224].

Проповіді Й. Таулера були дуже популярними не лише через його ораторський хист, а й тому, що він у кожного свого слухача вселяв надію на можливість підготуватися до сприйняття Бога не в ірреальних вимірах, а у житті земному. Бог "схилиться" до того, хто готовий Його сприйняти, слід лише порівнювати життєві вартості не зі значимістю людського, а з самовартістю Божественної природи в людині. Шлях до істинного буття Й.Таулер вбачає у прагненні до входження в Божественне, в єднанні з Божественним у Царстві Бога.

Привабливість вчення цього мислителя в тому, що він умови єднання людини з Богом знаходить у поглибленні чеснот земного життя, таких як "смирнення і лагідність, самовідданість і чистота, терпіння й милосердя" [7, с.242]. Ідеали християнської моралі пропонує досягати не насильницькими обмеженнями, знесиленням плоті й умиртвінням бажань, а свідомого відмовою від пріоритетності зовнішнього світу з визнанням першозначущості внутрішнього ества. Здолавши зовнішні прояви своєї самоті, людина може зробити наступний крок, котрий полягає у повному зануренні у свою потаємну

глибину, в досягненні умиротвореності й спокою, готовності до сприйняття Бога. Така пріоритетність внутрішнього має стати способом життя відповідно до богомудрих законів існування людини і світу, хоча й не передбачає зречення повсякденних обов'язків людини в земному житті. Подальший етап на шляху до Бога Й.Таулер помічає як самовідданість і повне самовідчуження, доручення себе владі Бога, тобто входження в Нього або занурення в своє Ніщо, що і є актом вищого єднання. Такий шлях внутрішнього вдосконалення веде життя людини до якісного перетворення, до духовних пріоритетів екзистенційних пошуків смислів людського буття. Якісне перетворення людського життя - це повне подолання будь-яких зовнішніх цілей через сублимацію всіх внутрішніх устремлінь у внутрішню потаємну глибину, яка є самодостатньою і всеосяжною "єдиною сутністю, життям і буттям усього" [7, с.72]. Досягнення такого перетворення можливе через Божественну любов, відданість Богові. Любов у трактуванні Й.Таулера - це природний стан блаженства самовіддачі, що повинен стати нормою стосунків між людьми за прикладом ества Божественної природи, принципом якого є блаженна любов до всього сотвореного.

Непроминуца вартість вчення Й.Таулера, зокрема його антропософії, полягає у ствердженні самовартості божественної суті людини, у пошукові практичних кроків до якісного оновлення і людини, і світу. Подолання егоїзму, споживацького прагматизму, кон'юнктурно-матеріальної залежності, самовдоволення й невситимої жадоби повинно породити новий рівень свідомості, заснованої на принципах самовідчуження й самовіддачі. Спираючись на ці принципи, Й.Таулер стверджує у своєму вченні не так необхідність поглиблення теологічних знань чи позірної релігійності, як спосіб життя відповідно до законів Божої премудрості. Його ідеї самозречення й самовіддачі не виглядають заклик до усамітнення в печері чи келії монастиря, викликаючи відмову від активної діяльності, а несуть заряд могутнього оптимізму духовного преобр'яження людини її власними зусиллями, справжнього відродження й духовного оновлення людства. Такі ідеї німецького містика особливо близькі Г. Сковороді.

Список використаних джерел

1. Коплстон Ф. Ч. История средневековой философии. – М.: Энигма, 1997. – 500с.
2. Омэнн Джордж О. Р. Христианская духовность в католической традиции. – Рим – Люблин, 1994. – 416 с.
3. Таулер Йоган. Про потрійність людини / Пер. з нім. Ю.Шабанової // Філософська думка. – 2004. – №1. – С.42-44.
4. Чижевський Д. Фільософія Г.С. Сковороди. – Варшава, 1934. – 212 с.
5. Чижевський Д. Сковорода и немецкая мистика // Труды Русск.научн. Ин-та в Праге, 1929. – С. 97-116.
6. Шабанова Юлія. Метафізичні виміри практичної філософії Йогана Таулера // Філософська думка. – 2004. – №1. – С. 27-41.
7. Tauler J. Das Reich Gottes in uns. Drei Eichen Verlag.– München, 1982.– 297 s.

Стаття надійшла до редакції 9 січня 2012 року